

Hogy ne legyünk fácánok*

Körülnézek a villamoson. Színtelen, lefelé húzó arcok. Fáradtak. Meg még ki tudja, mi minden. Néhányan szépen öltözöttek, tekintetük is ünneplőben. Igen, ők is oda mennek. Sétálok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár felé. Bársonyos, szokatlanul lágy novemberi este legyezetget. A bejárat előtt kis csoport reménykedik. Már nem jutott jegy nekik. Hamar elfogyott.

Hosszú-hosszú lépcső föl az emeletre. Három teremben több száz ember, a két külsőben kivetítón lehet majd követni. Nagyszabású, amerikai filmek fináléjába illő, szépséges díszletek. Csendesen várakozunk az arany stukkódíszek alatt. Nem túl gyakran találkozunk Nobel-díjas íróval. Vajon ezért vagyunk itt ennyien?

A mellettem ülő férfi azt mondja, minden könyvét olvasta, és a szeme fénylik. Beengedték jegy nélkül. Látom, mennyire örül, sikerült a kalandja. Már az is milyen izgalmas, hogy egyáltalán eszébe jutott, jegy nélkül is idejön. Elevenség vibrál az arcán, mint régen, amikor rockkoncertre mászhatott be a kerítésen.

Herta Müller a diktatúrát írja. A romániai diktatúrát, az ukrainai lágert. De hol vagyunk már ettől? Miért nem a jelenről szól, gyorsabban mindenki másnál?

Talán a szórólapok miatt, azért vagyok itt. Rajta fekete ruhás nő. Fekete haj, keskeny, piros szája csukva. Karja maga előtt összefonva, a bal kézfeje elrejtve a kar alatt, a másik nyitott ujjakkal a jobb karon pihen. Kitérülködés és rejtőzködés. Szemét félig lehunyva maga elé néz. Miközben befelé. Szemben áll velünk. Itt vagyok, ez vagyok én. Mint egy felkiáltójel.

Biztos kemény nő, arra gondolok. Egy kemény német nő. Lám, hogy támadnak a sztereotípiák. De továbbgondolom. Erős és bátor. Megírja, amit gondol. Már a szülőfaluját is hogy megírta. Lett is sok haragosa. Semmi hazafias pártosz, a kisebbségi lét mitizálása, a helyállás méltósága. Helyette kisszerűségbe ragadt létezés, szűkös horizont, a svábok felsőbbrendűségi tudata: a románok csak oláhok, még azt se tudják, hogy kell rendesen disznót tartani. Megírta a diktatúrát. Már ott, a diktatúra idején, Romániában is írta. Erő és bátorság. Ilyen lehet. Biztos kemény dolgokat fog mondani itt a ragyogásban.

Apró léptekkel vonul előre egy kicsi, vékony, törékeny alkatú nő. Vállá kissé felhúzva, előre hajlítva. Háta figyelő macska. Fekete öltözék, de a blúza ciklámen. Arca porcelán. Nagy szeme kéken nyitja a mélységek mélyét. Komolyság és rebbenékenység.

A riporternő a fájdalomról kérdezi. Jó ez neki, ez a múlt-feszegetés? Ki-beszélés vagy távortartás? Igen, van olyan, hogy jobb nem beszélni a múltról. Hogy a fájdalmat távol kell tartanunk, mert különben nem bíránk elviselni. Az édesanyja soha nem beszélt az ukrainai lágerben töltött éveiről. Tilos is volt beszélniük. És vannak dolgok, amiket nem lehet kimondani, mert ölni is tudnak az emlékek. De szavaik sem voltak rá, csak a nagyon egyszerű dolgokra, dialektusban beszéltek abban a kis, bánáti sváb faluban, Niczkyfalván, ahol született. Nem is volt szokás önmagukról beszélni falun, csak később tapasztalt

* Herta Müller 2012 novemberében Budapesten olvasott fel műveiből nagy számú közönségnek, Váradi Júlia kérdéseire válaszolt. Az író 2009-ben vehette át az irodalmi Nobel-díjat „költészetének sűrűségéért és az elnyomottak világát őszintén bemutató prózájéért”.

ilyet, a városban. A lágerről szóló könyvét, a *Lélegzethintát* úgy tudta megírni, hogy három éven át beszélgetett az ukrainai lágert szintén megjárt Oskar Pastior, ugyancsak bánáti sváb származású költővel, aki sok-sok évvel később nyúlt vissza emlékeihez. Pastior sem emlékezett mindenre, például nem tudta megmondani, hány ágy volt a barakkban. Vagy nem akarta. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy hallgasson. Pastior halála után jegyzetei alapján írta meg a *Lélegzethintát*. Felolvass egy fejezetet a kötetből: *Zsebkendő és egerek*. Hangja nyugodt, lassú folyású, tárgyilagos, akárcsak a mondatai.

A kihallgatásokról: először kisztihand, a végén halálos fenyegetés. A kívülállásról: úgy akart élni, ahogy fontosnak tartotta. Államellenesnek mondták. Kítették fordítói állásából. Viszont nem kellett gyűlésekre járnia, ezért irigyelték is sokan, mérgesek voltak rá, meséli mosolyogva. Tegyétek ti is ezt, és akkor elindul egy láncreakció. Nem fizetett szakszervezi díjat, én a Solidarnoscnak fizetek, mondta, és ezt *valamiért* provokációnak vették. Amikor megérkezett Németországba, még sokáig azt hitte, ott fogják megölni. Csak abban tudott bízni, hogy talán akkor nem engedték volna el.

Beszél rejtélyes balesetekről, poszttraumás krízisekről már Németországban, barátai tragikus öngyilkosságáról, félelmeiről, amik befészkeltek magukat a fejébe, és időnként előjönnek, aztán eltűnnek, hogy váratlanul újra rátörjenek. A halálos fenyegetésről Berlinben. Oda is utána nyúlt a securitate.

Erőteltjesen gesztikulál, ujjai mereven feszülnek.

Felidézi a németországi kezdetek, a hétköznapi és az irodalmi életbe való beilleszkedés nehézségeit, a Nobel-díja fogadtatását. Helyzetét Kertész Imrééhez hasonlítja, az ő hovatarozását is megkérdőjelezték, így mélyen együtt tud érezni vele.

Napjaink Romániájában is aggasztónak tartja a politikai helyzetet. A nemzeti hovatarozás hangoztatása provincializmus, nem más: a románok románok, a magyarok magyarok, és mindig is azok lesznek, nem kell ezzel foglalkozni, mert ez kirekesztéshez vezet, a kirekesztés pedig a diktatúrához kapcsolódik. Egyet lehet tenni: el kell utasítaniuk az embereknek ezt azzal, hogy így nem akarunk nemzetinek lenni. A demokratikus ember a nemzeti, vallja egyszerűen, bátran Herta Müller. *„Nem gyökereink vannak, hanem lábunk, amivel el tudunk menekülni...”* Keserű hangját úgy tudjuk jól érteni, ha elolvassuk magyarul most megjelent művét – a *Fácán az ember, semmi többet* – a saját világtól való elszakadás fájdalmáról, a bánáti svábok kivándorlásáról.

Kollázsok. Kifújjuk a levegőt, oldódik a hangulat. Herta Müller játékossága ezekben szabad utat kap. Évek óta ragasztgatja levelezőlapokra újságokból kivágott szavait egy-egy kis képpel ellátva. Magába szívja a szavakat, tárgyként kezeli. Ilyenkor alkotói lázban ég éjjel-nappal. Mesél. Több százezres szógyűjteménye van, valósággal szenvedélyévé vált a kollázs-készítés: nem tud már semmit úgy elolvasni, hogy ne vágna ki valamit, ösztönösen érzi, hogy arra még szüksége lesz, tehát meg kell szereznie. *Nincs nyelv. Az van, amit teszünk. Azért kell a nyelv, hogy elmondjunk valamit, amit akarunk. Nem szeretem a nyelvet. Nem is bírom benne. Ölni tud. Csalódást tud okozni. De nincs más választás, mint meglelni azokat a szavakat, amelyek kifejezik, amit akarunk.*

A *Fácán az ember, semmi több* kötet kapcsán a román nyelv érzékletességéről beszél: a *Fasan* szó használatát a románból vette át, ami a szerencsétlen embert,

a lúzert jelenti, fácánra a kezdő vadászok mennek, mert nem repül magasra, elbújik a fűben, mégis megtalálják – ilyen az ember, semmi több. Magyarul: balfácán.

Végül felolvassa a *Fácán az ember, semmi több* kötetből *A fűlevest*. Katharina úgy tudta túlélni a lágert, hogy fűlevest evett, és minden évben más férfinak adta oda magát. Herta Müller erőteljes hangja betölti a fényes termeket, megilletődve hallgatjuk. A próza ritmusa, ismétlődései belehúznak abba a világba, ott járunk Katharinával az ukrainai lágerben.

Herta Müller családjának története a személyes sorsoknak a XX. század történetébe ágyazottságát mutatja. Az elnyomó- és az elnyomottszerp fordulásának is extrém példája: az apa volt SS-katona, az anya öt évet töltött munkaszolgálaton egy ukrainai lágerben, amelynek emléke még a hallgatások közepette is végigkísérte gyermekkorát. Az ötvenes évek diktatúrája, ebbe nőtt bele a következő nemzedék, az övé. A Ceaușescu-diktatúra túrhetetlensége, a bánsági németek kivándorlása. Az otthon, a haza elvesztése. Németország befogadta a visszatelepülő svábokat, még fizetett is a szabadságukért, de a szalmakazlas, szekeres otthonukat nem adhatta vissza. Az akkori NSZK fényévekre lehetett attól a hazától, amelyet el kellett hagyniuk.

Herta Müller múltja itt él, a jelenében. Ezért írja újra és újra. Ezt bírja tenni múltjával: megírja. Hogy jó-e ez nekünk? Megtudnunk, hogy fácán az ember, semmi több? Hogy ennyi, hogy mindent meg lehet tenni velünk? Úgy gondolom, kell tudnunk róla, mert ez a múlt a mi múltunk is. Tudnunk kell róla, hogy föl tudjuk ismereni a saját jelenünkben. Hogy ne engedjük újra. Hogy ne legyünk mégse *fácánok*.

Jelentheti-e vajon mindez azt, hogy az írás kiszabadít? A szabadulás lehetséges útja? Herta Müller azzal zárja a beszélgetést, úgy képzelem, tudna élni írás nélkül. Minden könyve után azt mondta, megírtam, nem írok többet. *Azt hiszem, tudnék úgy élni, hogy nem írnék többet. Jobb lenne, ha nem kellene többet írni.* És mosolyog.

Kifelé menet még váltok néhány szót a mellettem ülő férfival. Kapok egy névjegyet: építészmérnök. Hogy miért olvassa? Mert a nagyapjáról szól, aki szovjet munkatáborban halt meg, két árva maradt utána. Gyerekkorában hallott róla ezt-azt, azóta foglalkoztatja. Eddig ilyesmiről nem olvasott, ez is agyonhallgatott téma. És nagyszerűen van megírva. Meg azért, mert Romániáról ír, egyetemistaként sokat járt Erdélyben, még látta a sokszínű Romániát, amikor még éltek ott németek, svábok... Lám, ő ezért jött ide. Hogy megtudjon még valamit a nagyapjáról. Hírt hoztak felőle. Ez a törekeny nő, aki ott se járt, csak évtizedekkel később, hogy megismerje regényének helyszínét.

Van egy képünk az alkotóról. Feltételezésekből, előítéletekből, elgondolásokból rajzolt kép. Ma este ez a kép átrajzolódott. Ma este ilyenek láttam Herta Müllert: bátor és őszinte. Nem erős, nem kemény. És nem is *úgy* bátor. Inkább törekeny, vibrálóan érzékeny és finom. Sebzett. De tud nemet mondani. Igen, elsősorban őszintének nevezném. Őszinte, ezért bátor. Mindkettő feltétele az írói pozíciónak. Ezért kellett szembemennie azzal, ami volt, a családdal, a bánáti német közösséggel, a kiüresedett tradíciókkal, a sztereotípiákkal, a romániai diktatúrával, Ceaușescuval, a securitátéval, a német irodalmi elvárásokkal. Saját félelmeivel. Ez a szembefordulás belőle fakadt, és ő elfogadta ezt. Ez lett a sorsa.

Ha az ember kiengedi kezéből a sorsát, akkor elveszett, írja a Lélegzet-hintában.

Pál Marianna